

NAGY NIKOLETTA

UGOCSA VÁRMEGYE EGYESÜLETI ÉLETE 1939–1944 KÖZÖTT A VÁRMEGYE ALISPÁNI IRATAINAK ASPEKTUSÁBAN*

Egy térség társadalmának fejlettségi színvonalát jól tükrözi, hogy lakossága körében szerveződnek, működnek-e társas csoportok. Kárpátalja, ezen belül UgoCSa vármegye lakosságának kulturális fejlődése is nyomon követhető egyesületi életének vizsgálata által. Az egyesületek valójában a társadalom tagoltságát tükrözik, ezért ezekben elsősorban annak kell kifejezésre jutni, hogy mit tart fontosnak az egyes állampolgár: mivel kíván foglalkozni, mire hajlandó áldozni és egyáltalán mivel tud azonosulni. Az egyesület ezért elsősorban eszköz célok, feladatok megvalósítására; keret a közösségi élet szabályainak, a demokráciának az elsajátítására.¹

Kárpátalja a történelmi Magyarország részét képezte 1918-ig. Az első világháború elvesztése, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása következtében Kárpátalja nagyobb része, nemzetközi jogilag a „Szerződés Csehszlovákia függetlenségének elismeréséről és a kisebbségek védelméről” szóló, 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban aláírt egyezményvel vált az újonnan alakult állam szerves részévé.²

A térség egy része 1938-ban, az I. bécsi döntés értelmében újra Magyarország fennhatósága alá került. Pár hónappal később, 1939. március 15-én a magyar hadsereg megkezdte Kárpátalja teljes birtokbavételét, így a terület 1944 október végéig ismét Magyarországhoz tartozott.

Magyarország kötelékében Kárpátalja közigazgatása sajátosan alakult. Az első bécsi döntéssel visszakerült határ menti magyarlakta sávot a történelmi vármegyékbe tagolták be. Az 1938. évi területrendezés eredményeként közigazgatásilag az Ungvári járást az Ungvár székhelyű Ung vármegyéhez, a Beregszászi, Munkácsi, Tiszaújlaki járásokat a Beregszász székhelyű Bereg és UgoCSa egyesített vármegyékhez csatolták. Az 1939. évi területrendezéskor Bereg és UgoCSa vármegyéket kettéválasztották, a Beregszász székhelyű Bereg vármegye a Beregszászi, Munkácsi járásokat, a Nagyszőlős székhelyű UgoCSa vármegye a Nagyszőlősi és a Halmi járást, valamint a Máramarosszi-

* A kutatás és a tanulmány elkészítése a Klebelsberg Kuno Ösztöndíj támogatásával valósult meg.

¹ GAZDAG István: Egyesületek Debrecenben a harmincas években, In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*, 16. sz., 1989, 91–102. p.

² HALMOSY Dénes (szerk.): *Nemzetközi szerződések 1918–1945*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983, 89. p.

get székhelyű Máramaros vármegye a Técsői járást foglalta magába Kárpátalja területéből. Az 1939 márciusában visszafoglalt területet pedig a vármegyerendszertől elkülönülő közigazgatási terület, az Ungvár székhelyű Kárpátaljai Kormányzóság egyesítette.³ Az általam vizsgált terület, Ugocsa vármegye a Nagyszőlősi és a Halmi járásból, valamint 48 településből állt.

Az egyesületek általában autonóm iratkezelést folytattak. Az 1939–1944 közötti időszakból azonban kevés önálló egyesület dokumentumai maradtak fent. Az alispáni hivatalokban azonban megtalálhatóak voltak az egyesületi alapszabályok, mivel ezek belügyminiszter általi jóváhagyása az alispánokon keresztül történt. Továbbá több helyen a vármegyei tisztviselők listát vezettek a felügyeletük alatt álló vármegye területén működő egyesületekről. Az alispáni iratok őrizhetik a féléves egyleti jelentéseket is.

„Egyesületek akkor jönnek létre, amikor az emberek belátják, hogy bizonyos céljaikat csak együtt működéssel tudják elérni”⁴ – írja Benda Mária, Bereg vármegye egyesületi és társadalmi életéről írt könyvében. Belátta ezt az alapigazságot Ugocsa vármegye lakossága is, és a második világháború gondterhes évei ellenére, a hatalomváltások kereszttüzeiben is nagy gondot fordítottak a társadalmi önszerveződések kialakítására.

Miután Kárpátalja ismét Magyarország részévé vált a magyar kormány igyekezett mielőbb rendeleti úton szabályozni a gyülekezési jogot és a társadalmi önszerveződések kérdését. Első intézkedésként a m. kir. minisztérium 1939. szeptember 2-án kelt 8110/1939 M. E. számú rendelete az új egyesületek, fiókegyesületek, egyesületnek tekinthető egyesületi jellegű szervezetek alakítását további rendelkezésig megtiltotta.

Kivételt képeztek ez alól a nélkülözhetetlen tevékenységet végző Levente Egyesületek és önkéntes tűzoltó egyesületek; a jótékonyági célokat szolgáló egyesületek (mint a Vöröskereszt Egylet, Hadirokkantak Országos Nemzeti Szövetsége, Repülő Egyesületek, Légoltalmi Liga, Tűzharcos/Frontharcos Szövetség); a népbetegségek ellen küzdő szervezetek (például: tüdővész leküzdésére alakuló egyesületek) továbbá azok az egyesületek, amelyek működése közérdek.

A rendelkezések értelmében csak azon egyesületek és fiókegyesületek működését lehetett tudomásul venni, amelyek vagy 1939. szeptember 2-a előtt alakultak, vagy módosított alapszabályuk felterjesztésre került a belügyminisztériumhoz jóváhagyás végett.⁵

³ OFICINSZKIJ, Román: A Kárpátaljai Kormányzóság, In: FEDINEC Csilla – VEHES Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*, Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2010, 162–163. p.

⁴ BENDA Mária: *Egyesületi és társadalmi élet Bereg vármegyében*, Beregszászi Nyomda és Kiadóvállalat, Beregszász, 2003, 5. p.

⁵ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege (továbbiakban KTÁL) Fond 272., opisz 1., od. zb 106., 1. p.

Következő lépésként a m. kir. Belügyminisztérium 3644/1939. VII. B. M. számú körrendeletet adott ki, amelyben arra kötelezte azokat a Kárpátalján működő társadalmi egyesületeket, amelyek a volt csehszlovák kormányzó-ság által jóváhagyott alapszabályokkal rendelkeztek, hogy hat hónapon belül módosítsák régi alapszabályaikat a Magyarország területén érvényes és kötelező jogszabályoknak megfelelően és a módosított alapszabályokat a m. kir. belügyminiszterhez mielőbb terjesszék fel.

1941-ben a m. kir. Belügyminiszter 153.000/1940, „Az egyesülési jog korlátozásáról szóló rendelkezések módosítása” körrendelete értelmében a 8110/1939 számú rendeletben foglalt tilalom alól feloldotta azokat az egyesületeket és fiókegyesületeket, amelyek megalakulásának és működésének engedélyezését különleges helyi, közművelődési, gazdasági vagy más közérdek teszi szükségessé.

Engedélyezhető lett továbbá az olyan egyesületek megalakítása, amelyekhez hasonló célú egyesület az adott községben nem volt, de működésük helyi viszonylatban közérdeknek számított (például: közművelődési, jótékonyági, gazdasági, sport, társadalmi és tudományos egyesületek).⁶

Az engedélyező rendelkezések után sorra alakultak a különböző típusú egyesületek és fiókszervezetek Ugocsa vármegyében is. A továbbiakban a teljesség igénye nélkül szeretném bemutatni ezeket az egyesületeket és azt a munkát, amelyet működésük során, a vármegye területén kifejtettek.

Kulturális egyesületek

A kulturális egyesületek közül kiemelkedő munkát végzett a *Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület királyházi helyi csoportja*. Az egyesület célja a vidéken élő magyar nép szellemi és kulturális érdekeinek megőrzése és fejlesztése, továbbá a magyar hazafias és nemzeti érzés erősítése volt. Feladatai közé tartozott az ifjúság nevelése és támogatása, a magyar irodalom és művészet népszerűsítése valamint az olvasási kedv előmozdítása.⁷ Az egyesület 1939-ben Kárpátalja csehszlovák uralom alól történő felszabadítása alkalmából nagyszabású ünnepélyt rendezett, amelynek jövedelméből a magyarok településeket támogatta. A cseh Szokol Egyesület felszámolása után, a birtokában lévő mozgófénykép leadó gépet a kultúregyesület kapta meg, így ideiglenes engedéllyel filmszínházat tartottak fenn.⁸

Ugocsa vármegyében több fiókegyesülete is alakult az 1940-es évek elején a *Magyarországi Németek Szövetségének*. A szövetség célja a magyarországi német nemzetiségű magyar állampolgárok kulturális érdekeinek előmozdí-

⁶ KTÁL, Fond 272., opisz 1., od. zb. 251., 3. p.

⁷ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 238., 185–186. p.

⁸ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 238., 188. p.

tása és megóvása valamint a hazához való ragaszkodás ápolása és erősítése volt. A magyar törvények lehetővé tették számukra, hogy iskolákat tartsanak fenn német nemzetiségű magyar állampolgárok gyermekei számára, továbbá kulturális tanfolyamokat, múzeumokat és közkönyvtárakat alapíthattak, kiállításokat szervezhettek. A német szövetség fiókegyesületet tartott fenn Batarcson, Nagytarnán és Nagyszőlősen is. Az alispáni iratok azonban csak arról számolnak be, hogy a Nagyszőlősi helyi csoport 1942. június 22-én alakult.⁹

A kulturális egyesületek sorában említést érdemel még a Magyarországon 1940-től tevékenykedő magyar kulturális és közművelődési érdekeket képviselő *Széchenyi Magyar Kultúr Egyesület*. Ugocsa vármegyében kizárólag Királyházán működött helyi csoportja.

Egyházi és ifjúsági egyesületek

Kárpátalja visszacsatolása után a régióban is megszerveződtek az első ifjúsági szervezetek. Ezek az egyesületek a társasági élet iránti igényüket különböző szórakoztató összejövetelek rendezésében nyilvánították ki, amelyeket tartalmas előadásokkal fűszereztek.¹⁰ A táncmulatságok mellett, hogy kitűnő szórakozási lehetőséget biztosítottak egy-egy település számára, általában valamilyen nemes célt is szolgáltak. A belépőkből és árusításokból befolyt összegeket ugyanis általában a község középületeinek javítására, vagy a szegény sorsú lakosok megsegítésére fordították. A fennmaradt iratok alapján Ugocsa vármegyében táncmulatságokat vagy teaesteket az alábbi egyesületek rendeztek: a *Nagyszőlősi görög katolikus magyar-orosz ifjúság*, a *Tiszaújlaki „Tisza” cserkészcsapat*, a *Tekeházai református ifjúság*, a *Feketeardői Levente Egyesület*, a *Tiszaújhelyi Levente Egyesület*, a *Királyházai MÁV Perényi cserkészcsapat*, a *Királyházai M.Á.V. Sport Egyesület*, a *Nevetlenfalui Levente Egyesület*, a *Tiszapéterfalvai Levente Egyesület*, *Nagyszőlősi Beszkid Sport Klub*.¹¹

Kárpátalja-szerte az egyik legnagyobb lélekszámú és leginkább népszerű társadalmi szerveződések, a Levente Egyesületek voltak. Társadalmi szerepük jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az egyesülési jog korlátozását célzó rendeletek, nem lettek kiterjesztve a Levente Egyesületekre. A Levente Egyesületek szerveződését a 148.000/1940. számú belügyminisztériumi rendelet szabályozta. E rendelet új alapszabály szerint kívánta megszervezni a Levente Egyesületeket, a figyelmet a sport, a testedzés, a szabadidő célszerű kihasználásának, illetve a művelődési tanfolyamok, előadások, ünnepélyek jelentőségét hangsúlyozó szövegekkel. Kimondta továbbá e rendelet, hogy a helyi egyesületek szigorú állami ellenőrzés alatt állnak, amelyet a Levente-

⁹ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 244., 1-11. p.

¹⁰ BENDA: *i.m.*, 17. p.

¹¹ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 38., 1-55. p.

egyesületek Országos Központja végez. Az egyesületek kiadásait a rendelet szerint elsősorban a községeknek, városoknak a tagsági díjából (nem volt kötelezővé téve a tagsági díj) befolyt összegekből kellett fedeznie.¹²

Nagy jelentőségű munkát végzett a munkácsi székhelyű *Kárpátaljai Ifjúság-védelmi Egyesület*. Az Ugocsa vármegyei fiókegyesülete 1941. december 20-án alakult Nagyszőlősen.¹³ Az egyesület felügyelete alatt Nagyszőlősen járási ifjúságvédelmi egyesület működött, azonkívül Nagyszőlősen és Királyházán anyák és csecsemők egészségügyi tanácsadója is volt. Az egyesület azonban hasznos tevékenysége ellenére 1943. június 21-én feloszlásra került. 1944-ben a felszámolt ifjúsági egyesület minden ingó és ingatlan vagyonát az Országos Egészségvédelmi Szövetség Kárpátaljai Szervezete kapta meg.¹⁴

Az 1930–40-es évekbeli Magyarországon szervezeti erejüket és tömegbefolyásukat tekintve, az egyik legjelentősebb egyházi szervezkedések a katolikus agrárifjúsági legényegyletek voltak. A *Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet* (KALOT) feladata az ifjúság erkölcsi, kulturális és nemzeti szellemű nevelése volt.¹⁵ Az egylet célja a nőtlen földműves és földmunkás egyének valláserkölcsei nevelése, a földművelő élethivatás ápolása továbbá a szak- és általános műveltség szolgálata volt. A KALOT-nak Ugocsa vármegyében fiókegyesületei voltak Nagyszőlősen, Királyházán, Gödényházán, Kőkényesden, Nagytarnán és Salánkon. Az egylet alakuló ülése Királyházán 1942. január 18-án, Nagyszőlősen 1942. február 8-án volt megtartva.¹⁶

Sport és testnevelő egyesületek

A sportéletet Ugocsa vármegyében legnagyobb mértékben a *Királyházai M.Á.V. Sport Egyesület*, a *Szokol Testnevelési Egyesület* és a *Nagyszőlősi Beszkid Sport Klub* képviselte. A vármegye tekintetében a magyar sportegyesületek közül többé-kevésbé sikeresen működött az 1908-ban alakult *Tiszaiújlaki Sport Egylet*, a *Nagyszőlősi Sport Egylet* (NSE) és a *Királyházai Sport Egylet*, bár ezek mind csak másod- és harmadrendű szerepet játszottak a vidék sportéletében és inkább csak helyi jelentőségűek voltak.

Kárpátalja vidéki ruszin sporttársadalmát a huszti SK Rusj mellett az 1932-ben alakult *Nagyszőlősi Beszkid Sport Klub* képviselte.¹⁷ A ruszin sportegylet elnöke Dr. Vaszócsik Gyula ügyvéd volt. Költségeik előteremtésére a többi egyesülethez hasonlóan bálokat rendeztek. 1940. március 2-án táncmulatsá-

¹² *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1941, I. kötet, Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest, 1942, 469–487. p.

¹³ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 238., 114. p.

¹⁴ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 238., 98. p.

¹⁵ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 240., 27–28. p.

¹⁶ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 249., 21–24. p.

¹⁷ *Kárpáti Híradó*, 1942. március 13., 19. évf., 59. sz., 7. p.

got tartottak a nagyszőlősi városháza nagytermében.¹⁸ A ruszin sportklub az 1942. évi nemzeti bajnokság III. csoportjában is szerepelt, de a csoportbajnokság teljes évét nem fejezte be, mert az egyesület vezetősége nem tudta biztosítani a szükséges anyagi követelményeket. Az egyesület így 1942-ben feloszlott.¹⁹

Egy évvel később hasonló sorsra jutott a *Nagyszőlősi Sport Egyesület (NSE)* is. A város legrégebbi sportegyesülete még 1907-ben alakult, és a csehszlovák uralom alatt is összetartó erőt képezett a vidék magyarsága számára. 1943-ban azonban, bárminemű támogatás hiányában olyan anyagi helyzetbe került, hogy a felozlatás mellett döntöttek. Az egyesület labdarúgó szakosztályát a leventék csoportjába olvasztották be.²⁰

A királyházi cseh *Szokol Ifjúsági Egyesület* a térség Magyarországhoz való visszacsatolása után szűnt meg. Vagyonát és ingóságait 1941. november 22-én, a királyházi Levente Egyesület kapta meg. Mozgóképszínház berendezési tárgyai pedig a királyházi Magyar Kultúregyesület tulajdonába kerültek.²¹

Gazdasági és ipari egyesületek

A gazdasági egyesületek tekintetében említést érdemelnek az úgynevezett lecsapoló társulatok. Ugocsa vármegyében a 20. század elején több lecsapoló társulat működött a csoportosuló területek vizeinek levezetésére: a *Liget lecsapoló társulat* (Halmi székhellyel működött, Halmi, Kisbábony, Turterebes községek határában a 20. század elején),²² az *Akli-Dabolczi lecsapoló társulat* 1892-ben alakult Nevetlenfalu, Akli, Dabolcz és Halmi községek határában a Batár vízfolyás bal partján,²³ a *Turczpatak vidéki lecsapoló társulat* 1890-ben alakult Turterebes község határában a Turczpatak szabályozása érdekében.²⁴

A társulatok működése 1914-ben szűnt meg. 1941-ben a máramarosszigeti magyar kir. kulturmérnöki hivatal újratárgyalta a fent említett lecsapoló társulatok újraindításának ügyét, viszont arra a megállapításra jutottak, hogy az 1914-ben alakult *Tisza-Szamosközi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat* működési területe egybeesik a társulatok árterével, így a három kisebb társulat újbóli megindítása teljes mértékben felesleges.²⁵

¹⁸ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 39., 1. p.

¹⁹ *Kárpáti Híradó*, 1943. február 2., 20. évf., 26. sz., 4. p.

²⁰ *Kárpáti Híradó*, 1943. április 20., 20. évf., 77. sz., 1. p.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL), 1941. november 22.. K 28, 1941-P-26 637. KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 251., 14. p.

²² KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 234., 1. p.

²³ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 235., 2. p.

²⁴ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 235., 7. p.

²⁵ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 235., 11-15. p.

Jelentős volt még a vármegyében a *Nagyszőlősi Járási Vegyes Ipartársulat*. Működési körét 1941-ben a m. kir. iparügyi miniszter Ugocsa vármegye egész területére kiterjesztette. Ennek értelmében a Nagyszőlősi Járási Vegyes Ipartársulat volt a vármegye egyetlen ipartársulata. Működési területe kiterjedt a Nagyszőlősi Járásban található Avaspatak, Bocskó, Fancsika, Feketepatak, Gödényháza, Karácsfalva, Királyháza, Mátyfalva, Nagyszőlős, Nagytarna, Salánk, Szőlősegres, Szőlősvégardó, Tekeháza, Tiszakeresztúr, Tizasásvár, Tizaszirna, Tiszaújlak, Tiszaújhely, Tiszaudvarfalva és Verbóc községeire, valamint a Halmi Járásban található Akli, Batarcs, Batár, Csedreg, Csepe, Csomafalva, Dabolc, Feketeardó, Fertőszalmás, Forgolány, Halmi, Hömlőc, Kisbábony, Kisgérce, Kökényesd, Nagygerce, Nevetlenfalu, Szőlősgyula, Tamásváralja, Tiszabökény, Tiszafarkasfalva, Tiszahetény, Tiszapéterfalva, Tizaszászfalu, Tivadarfalva, Turc, Turterebes, Ugocsakomlós községeire.²⁶

Tiszaújhelyen gazdakör működött. A *Tiszaújhelyi Gazdakör* 1942. március 29-én alakult. Célja az okszerű gazdálkodás és állattenyésztés előmozdítására szolgáló ismeretek terjesztése, a gazdálkodással összefüggő kérdések megvilágítása gazdasági könyvek és lapok terjesztése által.²⁷

Az 1940-es évek elején tovább folytatta működését a csehszlovák idők-ből fennmaradt *Beregszászi és Nagyszőlősi Járási Hitelszövetkezet*. 1942-ben a Nagyszőlősi hitelszövetkezet fizetőhelyét megszüntették, a beregszászi hitelszövetkezet fizetőhelyének minősítették, és Beregszászba helyezték át. Állományát a Nagyszőlős és Vidéke ruszin alapítási Hitelszövetkezet kapta meg. Ettől kezdve az Ugocsa megyei adósok és hitelezők bankügyeiket kizárólag Beregszászban intézhették.²⁸

Fontos megemlíteni a „*Falu*” *Magyar Gazda és Földműves Szövetséget* is, amelynek Ugocsa megyében két fiókegyesülete volt. Az első 1942. május 26-án alakult Gödényházán *Ezüstkalászos Gazdakör* néven, a második 1943. február 12-én alakult Királyházán *Királyházai Faluszövetség* elnevezéssel. A szövetség célja az adott falu népének, különösen a gazdáknak és földművelőknek a megszervezése, a falu népének gazdasági, szociális és kulturális gondozása és fejlesztése továbbá a falu mezőgazdasági érdekeinek érvényesítése. Ezáltal a szövetség és annak fiókegyesületei gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységet fejtett ki.²⁹

1943-ban, a keresztény kereskedem és ipar támogatása céljából Nagyszőlősen is megalakult a Kárpátalja-szerte népszerű *Baross Szövetség helyi fiókja*. Az egyesület elnökévé az alakuló közgyűlésen Farkas Antal vaskereskedőt választották.³⁰ A szövetség a keresztény iparosokat és kereskedőket tömörítette

²⁶ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 236., 21. p.

²⁷ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 240., 128–131. p.

²⁸ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 599., 1–7. p.

²⁹ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 598., 14–17. p.

³⁰ *Kárpáti Híradó*, 1943. április 20., 20. évf., 77. sz., 1. p.

magába, és a magyar érdekeket képviselte a zsidó iparral, kereskedelemmel szemben.

1941-ben a csehek által alapított Járási Gazdasági Egyesületet beolvasztották a magyar nagyszülősi székhellyel rendelkező *Ugocsa Vármegyei Gazdasági Egyesület*be. 1942–43 között a szervezet lóheremag tisztító üzemet tartott fenn, ám a munkaerőhiány rányomta bélyegét tevékenységükre.³¹

Ezekon kívül kisebb, az alispáni iratok alapján jelentősebb tevékenységet nem végző gazdasági egyesület volt Ugocsa vármegyében: az *Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület*, *Tamásváraljai Gazdakör*, a *nagytarnai Hangya Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet*, és *Turc község Legeltetési Társulata*.

Segélyező / jótékonyági egyesületek

A világháborúk vészterhes éveiben Kárpátalján is jelentős volt az általános elszegényedés. A nyomor enyhítésére igen nagy szükség volt a különböző jótékonyági egyesületek munkájára. Ezek leggyakrabban a fronton harcoló katonák és családjaik részére szerveztek gyűjtéseket, valamint a kórházak, egészségügyi intézmények és a szegénységben élők megsegítését tűzték ki célul. A közadakozásból szerzett pénzből és természetbeni adományokból az egyletek ruhaneműket, élelmiszereket, tűzifát stb. vásároltak a rászorulóknak.

A segélyező egyesületek közül említésre méltó Ugocsa vármegyében a *Magyar Vöröskereszt Egylet* volt. A nagyszülősi helyi csoportja 1940. február 17-én alakult. Az egylet alapszabálya szerint háború esetén a m. kir. honvédelmi miniszter rendelkezésére állt és katonai egészségügyi szolgálat kisegítő szervévé vált. Békeidőben feladatai közé tartozott a közhasznú tevékenység kifejtése és a közegészségügy hathatós támogatása is.³² Számos alkalommal kivette a részét az Országos Magyar Vöröskereszt gyűjtőakcióiból, amelyeket Vöröskeresztes Napok néven rendeztek meg. 1941. október 5-án gyűjtőnapot rendezett, amelynek célja az volt, hogy a befolyt összegből Nagyszőlősen, Ugocsa vármegye székhelyén egy Vöröskereszt segélyhelyet állítsanak fel.

Az Országos Vöröskereszt Egyesület 1944. október 1. és 2. napjára országos gyűjtést szervezett, a hadegészségügyi intézmények megsegítése céljából. A Nagyszőlősi Vöröskereszt Egylet gyűjtési akciójából 3776 pengő 84 fillér gyűlt össze. Korábban ugyanezen egyesület szervezett gyűjtést a Nagyszőlősi honvéd kórház részére, 5000 pengős eredménnyel. Ezenkívül folyamatosan zajlott a természetbeni adományok gyűjtése a menekültek részére.³³

³¹ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 905., 32. p.

³² KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 247., 2-8. p.

³³ KTÁL, Fond 272., opisz 1., od. zb. 474., 1-8. p.

A Levente Egyesületek tevékenységének is fontos részét képezte jótékony-sági akciók szervezése. 1941-ben a Leventék Országos Parancsnoka levélben hívta fel a fiókegyesületei figyelmét szeretet-csomagok gyűjtésének megszervezésére, a keleti harctéren harcoló honvéd csapatok megsegítése céljából. Az adománygyűjtés Nagyszőlősen 1941. november 29–30. között zajlott.³⁴

A jótékony-sági szervezetek sorában hatékonyan működött még a *Halmi Szociális Munkaközösség*, amely 1940 decemberében szervezett jótékony-sági teaestet a szegény iskolás gyerekek felruházása érdekében.³⁵

1942-ben a Belügyminisztérium 528.797/1942. számú rendelete alapján minden községben meg kellett szervezni a *Nép- és Családvédelmi Alap munkaközösségét*.³⁶ A *Nép- és Családvédelem* folyóirat 1941. évi lapszámában megtalálható volt a munkaközösségek szervezésére vonatkozó pontos útmutatás. Eszerint a munkaközösségek a helyi hatóságok és a helyi társadalom képviselőinek közös szervezetei, a helyi szociális feladatok munkamegosztás alapján történő ellátására. Itt kiemelik továbbá, hogy a munkaközösség nem új egyesület, hanem egyesület- és hatóságközi szerve a község szociális életének. Célja, hogy a komolyan működő egyesületeket érvényesülésre segítse, és támogatást nyújtson ott, ahol az egyesületek nem képesek kitűzött céljaik teljesítésére.

A Felvidék visszacsatolása után megindult *Magyar a magyarért* mozgalom 1940. december 31-ig 783 felvidéki és kárpátaljai községben szervezett munkaközösséget, 8043 taglétszámmal.³⁷

1942-re Ugocsa vármegyében 48 munkaközösség szerveződött, mivel mind a Halmi járás, mind a Nagyszőlősi járás minden települése csatlakozott a *Nép- és Családvédelmi Alap* munkájához.³⁸

1941. december 20-án alakult az *Országos Egészségvédelmi Szövetség Ugocsa vármegyei fiókszövetsége*. A fiókszövetség székhelye Nagyszőlős volt, célja pedig az egészségvédelem intézményes támogatása és működésének kiegészítése, valamint a családot veszélyeztető szociális és erkölcsi ártalmak leküzdése. Feladata volt erkölcsileg és anyagilag támogatni a területén működő anya-, csecsemő- és gyermekvédelmet, a népbetegségek elleni küzdelmet, valamint az egészségügyi intézményeket.³⁹ 1944. június 30-án megalakult az Országos Egészségvédelmi Szövetség Tiszaújlaki Fiókszövetsége is. A fiókszövetség működési területe Tiszaújlakon kívül kiterjedt Tiszaújhely, Karácsfalva és Tiszakeresztúr községekre is.⁴⁰

³⁴ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 224., 21. p.

³⁵ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 38., 48. p.

³⁶ KTÁL, Fond 272., opisz 1., od. zb. 343., 1. p.

³⁷ *Nép- és Családvédelem*, 1941. október 1., 1. évf., 2. sz., 46. p.

³⁸ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 600., 21. p.

³⁹ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 238., 105–111. p.

⁴⁰ KTÁL, Fond 258., opisz 4., od. zb. 215., 1–2. p.

Önkéntes egyesületek

Jellemző volt, hogy minden községben működtek önkéntes tűzoltó egyesületek. Ugocsa vármegye területén a Nagyszőlősi járásban 20, míg a Halmi járásban 28 községben volt önkéntes tűzoltó egyesület. Tűzoltókocsival azonban csak Királyháza, Nagyszőlős és Halmi rendelkezett.⁴¹ A testület a belügyminisztérium által jóváhagyott szolgálati és gyakorlati szabályzat szerint kiképezte tagjait. Fontos még tudni, hogy az önkéntes egyesületek ugyanolyan alapszabállyal rendelkeztek, mint bármely más egyesület. Ezekben pontosan meghatározták a testület feladatkörét:

- a) a község területén és a körzetébe eső szomszéd községekben kitört tűz terjedésének megakadályozása, a tűzoltás, és az ezzel kapcsolatos munkák elvégzése;
- b) egyéb elemi csapás (például: árvíz, földrengés) vagy közveszély, továbbá baleset alkalmával a mentési munkálatokban, különösen pedig a műszaki mentésben segédkezés.

Érdekesség, hogy a tűzoltóság csak abban az esetben vonulhatott ki más város/község területén előforduló tűz oltásához, ha a kivonulást a segélykérő település polgármestere, bírása vagy jegyzője kérte.⁴²

A tűzoltó egyesületek mellett, hogy bármilyen veszély esetén szakszerű kiképzéssel tudtak helytállni, kulturális téren is hasznos munkát tudtak felmutatni. Több helyen táncmulatságokkal egybekötött színelőadásokat tartottak, sőt az iskolán kívüli népoktatásban is tevékeny részt vállaltak.⁴³

1941-től mentőegyesületek működtek: Fancsika, Tizzasásvár, Mátyfalva, Karácsfalva, Tiszaújhely községekben.⁴⁴

Konklúzió

Összességében kijelenthető, hogy Kárpátalján, ezen belül pedig Ugocsa vármegyében, a térség Magyarországhoz való visszacsatolása után élénk és színes egyesületi élet folyt. Az 1940-es évek elején számos kulturális, gazdasági, sport és ifjúsági egyesület alakult. Azonban, ahogy az 1. táblázatból is kitűnik, a csehszlovák korszakból fennmaradt egyletek nagy része felszámolásra került. Népszerűek és hasznosak voltak ezzel szemben a levante és tűzoltó egyesületek, melyek a vármegye szinte minden településén megtalálhatóak voltak. Mindemellett a legkiemelkedőbb és leghasznosabb munkát a jótékonyági és segélyező egyletek végezték, akik szegény gyermekek ruháztatását, a fronton

⁴¹ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 906., 12. p.

⁴² KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 245., 7-10. p.

⁴³ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 246., 1. p.

⁴⁴ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 233., 17. p.

harcoló katonák, vagy épp az egészségügyi intézmények megsegítését célozták meg egy-egy jótékonyági akciójuk során. A kulturális és ifjúsági egyesületek által szervezett táncmulatságok egyaránt biztosították a szórakozást és a segélyezési lehetőséget is. Ugocsa vármegyét tekintve a legnagyobb számú egyesülettel egyértelműen a megyeszékhelynek számító Nagyszőlős rendelkezett, de összességében minden településen működött legalább egy levante vagy tűzoltó egyesület.

1. táblázat

Kimutatás a Nagyszőlős területén alapszabályokkal bíró egyesületekről
(1939. október 25.)⁴⁵

Ssz.	Az egyesület neve	Az egyesület típusa	Alapításának éve	Javasolandó-e további működése?
1.	Szokol Testnevelési Egyesület	testnevelés	1920	Nem
2.	Méhész Egyesület	gazdasági	1923	Igen
3.	Nagyszőlősi Kaszinó	kulturális	1922	Igen
4.	Nagyszőlősi Járási Gazdasági Egyesület	gazdasági	1924	Igen
5.	Munkások Föderatív Testnevelési Egyesülete	testnevelési	1923	Nem
6.	Vasúti Alkalmazottak Uniója a Csehszlovák Köztársaságban	szakszervezet	1924	Nem
7.	Temetkezési Egyesület	segélyezési	1926	Igen
8.	Nagyszőlősi Kereskedelmi Egyesület	gazdasági	1926	Igen
9.	„Achduth” Cionista Egyesület	segélyezési	1926	Nem
10.	Nagyszőlősi Sport Egylet (N.S.E.)	sport	1907	Igen
11.	Csehszlovák Legionisták Egyesülete	segélyezési	1921	Nem
12.	Csehszlovák Vereskereszt Egylet	jótékonyági	1923	Nem
13.	Proletár Testnevelési Egyesület	testnevelési	1929	Nem

⁴⁵ KTÁL, Fond 272., opisz 1., od. zb. 14., 1–4. p.

14.	Cherva tifereth Bachurim, orth. Ifjúsági Egyesület	kulturális	1929	Nem
15.	Cherva Misnajesz Jótékonyági Egylet	segélyezési	1907	Igen
16.	Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség	felekezeti	1871	Igen
17.	Cherva Kadisa Orthodox Izraelita Szentegylet	segélyezési	1929	Igen
18.	Kárpátaljai Tanítók Járási Egyesülete	kulturális	1930	Nem
20.	Fiatalokat Gondozó Járási Egyesület	jótékonyági	1931	Nem
21.	Duchnovics Olvasókör	kulturális	1924	Igen
22.	„Brith Trumpeldor” Zsidó Cserkészek Egyesülete	sport	1931	Nem
23.	Proszvita Olvasókör	kulturális	1931	Nem
24.	Munkás Akadémia	kulturális	1931	Nem
25.	Beszkid Sport Klub	sport	1930	Igen
26.	„Makkabea” Sport Egylet	sport	1932	Nem
27.	Járási Tűzoltó Egyesület	védelmi	1931	Igen
28.	„Taltum Thora”	felekezeti	1920	Igen
29.	Sefard Zsidó Egylet	felekezeti	1932	Igen
30.	Maszarik Repülő Liga	kulturális	1932	Nem
31.	Dohánybevéltői Alkalmazottak Segélyező Egyesülete	segélyező	1933	Igen
32.	Állattenyésztők Járási Egyesülete	gazdasági	1933	Igen
33.	Nagyszőlősi Football Klub	sport	1934	Nem működik Nem javasolt
34.	Maszarik Tüdővész Elleni Liga	egészségügyi	1934	Nem
35.	Nagyszőlős és vidéke Halászati Egylet	gazdasági	1935	Nem
36.	Magánalkalmazottak Egyesülete	szakszervezeti	1934	Nem
37.	Tanítók Egyesületének Köre	szakszervezeti	1935	Nem
38.	Polgári Iskolai Tanítók Országos Egyesülete	szakszervezeti	1935	Nem

39.	Szovjet-barátok Egyesülete a Csehszlovák Köztársaságban	kulturális	1935	Nem
40.	Textilmunkások Ipari Szervezete	szakszervezeti	1935	Nem
41.	Csehszlovák Bíró Bidjam Barátok Egyesülete	kulturális	1935	Nem
42.	Kárpátaljai Magyar Kulturális Egylet helyi csoportja	kulturális	1935	Igen
43.	Vadászegyesület	gazdasági	1935	Igen
44.	Textilmunkások helyi csoportja	szakszervezeti	1935	Nem
45.	Földműves és erdei munkások helyi csoportja	szakszervezeti	1936	Nem
46.	A Köztársasági Ifjúság Járási Egylete	kulturális	1936	Nem
47.	Köztársasági Sport Klub	sport	1936	Nem
48.	Építőmunkások helyi szakszervezeti csoportja	szakszervezeti	1936	Nem
49.	Köztársasági hivatalnokok, tanítók és alkalmazottak Szervezete	szakszervezeti	1936	Nem
50.	Proszvita Olvasókör	kulturális	1936	Nem
51.	Dohánytermelők járási Szövetsége	gazdasági	1937	Nem
52.	Nagyszőlősi járás Tanítói Dalárdája	dalárda	1936	Nem
53.	Magyar-Orosz Asszonyok Egyesülete	segélyezési	1936	Igen
54.	Nemzeti Gárda 221	nemzetvédelmi	1937	Nem
55.	Munkás Torna Egylet	testnevelési	1937	Nem
56.	„Solidarita” egylet a jogok védelmére és a szociális segélyezésre	jótékonyági	1937.	Nem

2. táblázat

Kimutatás az Ugocsa vármegye területén működő társadalmi egyesületekről (1942)⁴⁶

Halmi járás	Nagyszőlősi járás			
	Nagyszőlős	Királyháza	Tiszaújlak	Salánk
Önkéntes Tűzoltó Egyesület működött: Halmi, Csepe, Csomafalva, Tiszahetény, Batár, Tiszabökény, Csedreg, Forgolány, Kökényesd, Fertősalmás, Batarcs, Tamásváralja, Akli, Ugocsakomlós Dabolc, Feketeardó, Turc, Kisgerce, Nevetlenfalva, Nagygerce, Kisbábony, Tiszafarkasfalva, Tiszapéterfalva, Tivadarfalva, Tiszaszászfalu.	Nagyszőlősi Katolikus Legényegylet	Kárpátaljai Magyar Kulturális Egyesület királyháza csoportja	Tiszaújlaki Levente Egyesület	Salánki Levente Egyesület
	Magyar Tűzharcos Szövetség nagyszőlősi csoportja	Királyháza Levente Egyesület	Önkéntes Tűzoltó Egyesület	Női Szakosztály
	Nagyszőlősi Levente Egyesület	Királyháza MÁV. Sportegyesület	Tiszakeresztúri Levente Egyesület	Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet (KALOT)
	Nagyszőlősi Sport Egyesület	Királyháza Mozdonyvezetők Otthona		
	Nagyszőlősi Vadásztársulat	Királyháza KALOT Egyesület		
	Nagyszőlősi Református Leánykör	Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségi királyháza csoportja		
	Nagyszőlősi Vöröskereszt Egyesület	Királyháza Vadásztársulat		
	Nagyszőlősi Úri Kaszinó			
Magyarországi Németek Szövetsége batarcsi fiókegyesület	Karitás római-katolikus egyesület			
	Református Asszonykör			
	Nagyszőlősi Dalegyesület			

⁴⁶ KTÁL, Fond 258., opisz 1., od. zb. 238., 143–150. p.